

Een stad vol blauwe girobussen

Gemeentegiro was een revolutie in het betalingsverkeer

Op financieel terrein was Amsterdam vaak haantje de voorste. Denk aan het eerste aandeel (VOC, 1602), de Wisselbank (1609) en het eerste beleggingsfonds (Eendragt Maakt Magt, 1774). Minder bekend is de Gemeentegiro, een eeuw geleden opgericht. Ten onrechte. Gewone betalingen hoefden nu niet meer contant te gaan. Na een moeizame start was het succes enorm. Vooral dankzij de vele vernieuwingen: van de blauwe brievenbus, de ponskaarten en de automatische periodieke incasso tot de eerste geldautomaat.

► 'Waar láááát een amsterdammer zijn geld...'. In de jaren zeventig bracht de Gemeentegiro een reeks van speelse affiches uit. Deze dateert uit 1971.

De revolutie in het betalingsverkeer kwam op kou-senvoeten een eeuw geleden in Amsterdam. Op 21 maart 1917 – een koude, maar zonnige eerste lentedag – besloot de gemeenteraad een gemeentelijk girokantoor in te stellen en dat maakte afrekenen een stuk eenvoudiger, ook al omarmden lang niet alle Amsterdammers de nieuwerwetsheid meteen. Het adres was Oudezijds Voorburgwal 195, waar in de jaren twintig de nieuwe vleugel van het stadhuis zou komen; een jaar later verhuisde de Gemeentegiro naar de noordkant van de Koopmansbeurs. Directeur was voormalig belastinginspecteur Harke Keegstra, een ijverige en vooruitstrevende Fries. Hij had al sinds 1915 gewerkt aan de voorbereidingen. Met zijn Girocommissie bezocht hij in augustus 1916 Hamburg, Dresden en Berlijn, waar het girosysteem al aardig ingeburgerd was. Keegstra raakte ervan overtuigd dat girale overboekingen

veel efficiënter waren dan de gangbare contante inningen. Er hoefde dan veel minder contant geld te worden gebruikt en de gemeente kreeg vanzelf de beschikking over een stevige hoeveelheid liquiditeit, zonder steeds tegen rente bij banken te moeten lenen.

Het gemeentelijke giroverkeer werd in twee fasen ingevoerd. Allereerst kregen de gemeentelijke instellingen en bedrijven een girorekening ten behoeve van hun onderlinge geldverkeer. Sommige gemeenteraadsleden vonden dat al te ver gaan. In hun ogen moest de overheid het geldverkeer aan de commerciële banken overlaten. Een rol speelde ook dat er een landelijke Postcheque- en Girodienst (PCGD, alias 'Postgiro') in voorbereiding was, die er in 1918 inderdaad kwam. Maar wethouder Simon de Vries Czn zette door: deugdelijk geldverkeer was een publiek belang en op gemeentelijke schaal

**Waar láááát
een amsterdammer
zijn geld...**

120 kantoren, 450 bussen, 2½% rente

was dat het beste te regelen. De tweede fase begon in 1918, toen ook particulieren een girorekening konden krijgen.

Girobiljet

Hoe liepen betalingen vóór die tijd? Bankoverschrijvingen kwamen alleen aan grote transacties te pas. De doorsnee-Amsterdammer betaalde alles contant. De huur werd wekelijks opgehaald, contributies en abonnementen werden aan de deur afgerekend. Het betalen van belastingen was soms lang wachten voor een balie.

Nu werd alles anders, beloofde het *Algemeen Handelsblad* op 2 mei 1918: "Het voordeel van 't systeem, de heer Keegstra zette het ons met tal van voorbeelden uiteen, is dat men zijne betalingen op eenvoudige, praktische wijze kan doen. Geld behoeft men zoo goed als niet meer in huis te hebben of mede te dragen en men heeft daarenboven nog het voordeel dat bedragen die vroeger nutteloos in de kas aanwezig waren, rente afwerpen. Het girokantoor vergoedt namelijk van dag tot dag en over volle sommen van f 100,- over de credietsaldi een rente van 1,8%." Dat percentage zou in loop der tijd schommelen tussen de 1,5% en 3%.

Hoe werkte de Gemeentegiro? Wie een rekening aanvraag en daarop een vastgesteld minimumbedrag stortte kreeg een 'giroboekje' met 20 tot 30 girobiljetten. Op elke opdracht werd het bedrag, de naam en het adres van de begunstigde genoteerd. Die kon je aan de Girodienst sturen maar ook als betaalmiddel overhandigen aan bij voorbeeld een winkelier. Als iemand geen gemeentegirorekening had, werd het geld via een tussenrekening bij De Nederlandsche Bank naar zijn/haar bankrekening overgeboekt – en andersom. Girobiljetten naar het girokantoor konden vanaf januari 1920 zonder envelop in de speciale blauwe brievenbussen worden gegooid, ontworpen in de fameuze, gloednieuwe stijl van de Amsterdamse School. Voor toeristen waren al die bussen verwarrend: giromedewerkers moesten in de loop van de decennia heel wat prentbriefkaarten 'herbestellen'.

Opheffen?

Maar ondanks alle propaganda en de hogere rente dan bij de Postgiro bleek het lang moeilijk om Amsterdammers tot het openen van een gemeentegirorekening te verleiden. Dus paste de gemeente enige dwang toe. Onderwijzers en leraren op openbare scholen konden alleen betaald worden via de Gemeentegiro. Later ging die 'gedwongen winkelnering' ook gelden voor andere groepen gemeenteamtbanen, voor huurders van het Gemeentelijk Woningbedrijf en de gesubsidieerde woningbouwverenigingen en na de invoering van de Algemene Bijstandswet in 1965 eveneens voor Amsterdamse bijstandsgerechtigden. In 1920 waren er 10.000 rekeninghouders, eind jaren dertig zo'n 70.000 (op 800.000 Amsterdammers). In 1956 werd de 100.000ste genoteerd. Al vrij snel kregen ook Zaandam, Bussum, Zwolle en

Arnhem een gemeentegirodienst. Maar op aansporing van de Postbank werd in 1936 de Girowet aangenomen, die bepaalde dat geen nieuwe girodiensten mochten worden opgericht zonder toestemming van het Rijk. Die toestemming kwam eigenlijk nooit en alleen de Amsterdamse Gemeentegiro bleef lang overeind.

Praktisch waren er heel wat aanloopproblemen. De pretentie dat de Gemeentegiro gemakkelijker de inningen van alle gemeentediensten kon verzorgen, bleek aanvankelijk te hoog gegrepen. Voor gas, water en licht waren die tot dan toe per wijk georganiseerd. Als het girorekeningnummer alleen uit cijfers had bestaan, was omzetten gemakkelijk geweest. Maar helaas: in 1917 was bedacht dat het nummer werd gevormd door de eerste letter van de achternaam/firmanaam plus vier cijfers... De problemen waren zo groot dat er een Commissie van Onderzoek aan te pas kwam. Die adviseerde dat de diensten weer zelf mochten innen. De gemeenteraad ging akkoord. Het voorstel van enkele raadsleden om de Gemeentegiro maar helemaal op te heffen strandde op slechts één stem verschil.

Ponskaarten

Het lot van de Gemeentegiro had aan een zijden draadje gehangen. Voor Keegstra was het een aansporing tot verre gaande innovaties. Een geniale vernieuwing was in 1921 de automatische periodieke incasso, waarmee niet alleen de gemeentediensten,

maar ook de Amsterdamse dagbladen erg blij waren. Ook verving hij tussen de met kroontjespen genoteerde overboekingen door een hypermodern ponskaartensysteem en liet hij in 1933 bij Zeiss-Ikon microfilmapparatuur ontwikkelen om de documentstroom van betaalopdrachten te stroomlijnen. De PCGD nam het idee gretig over.

In mei dat jaar verhuisde de Gemeentegiro naar de grondig verbouwde Vleeshal op Oudezijds Voorburgwal 274. Het was een onhandige pijpenla doorlopend naar de Nes, maar Keegstra maakte er toch een heel modern kantoor van, met buizenpost!

Op zijn conto staat ook de eerste klantenbetaalkaart, in 1927 ontwikkeld in nauwe samenwerking met modezaak Gerzon in de Kalverstraat. Klanten konden bij een apart loket in de winkel met hun girobiljet betalen en kregen dan 4% korting!

Eén van Keegstra's stunts strandde echter op fel verzet van de commerciële banken. In 1923 introdu-

ceerde hij de allereerste 'gewaarmerkte girocheque'. De rekeninghouder reserveerde f10,- uit zijn tegoed en kreeg in ruil dit biljet met voorgedrukt bedrag.

De ontvanger kon het aan anderen doorgeven, maar ook met eigen naam en adres doorsturen aan het gemeentelijk girokantoor. Het leek zo wel heel erg op een gewoon bankbiljet en dat ging ook De Nederlandsche Bank te ver. De socialistische wethouder Floor Wibaut was pragmaticus genoeg om Keegstra terug te fluiten.

Marketing

Ook latere directeuren hadden een open oog voor vernieuwing. In januari 1955 ging het eerste bijkantoor open, in de Bernard Loderstraat in Slotermeer. In 1963 werden IBM-computers ingevoerd. Om de kosten terug te verdienen ging de Gemeentegiro in daluren de computertijd gebruiken voor derden. Er werden gemeentediensten geautomatiseerd, net als

►Nijvere arbeid achter de in 1950 aangeschafte Duplex-telmachines in het girokantoor aan de Oudezijds Voorburgwal (1953).

▼De allereerste 'gewaarmerkte girocheque', geïntroduceerd in 1923, leek te veel op een gewoon bankbiljet, vond ook De Nederlandsche Bank, waarop wethouder Wibaut ingreep.

◀Er waren twee modellen girobus: de een groot en staand, de ander klein en hangend. Sommige deskundigen schrijven beide toe aan Anton Kurvers, volgens andere is de staande girobus ontworpen door Pieter L. Marnette.

►In de rij voor de loketten van het girokantoor, 1953.

Artis, de Beurs van Amsterdam en woningbouwverenigingen. Ook Luud Schimmelpenninks Witkarproject (1974) maakte gebruik van gemeentegiro-technologie. Het leverde een aardig centje op. De laatste directeur, Jan Stofkoper, kwam bij de Postcheque- en Girodienst vandaan en had een achtergrond in automatisering en accountancy. Bij de Gemeentegiro greep hij de kans om zijn visie op betalingsverkeer in een overzichtelijke omgeving te realiseren. Allereerst professionaliseerde hij de marketing. Die richtte zich met name op jongere doelgroepen. Een mooi voorbeeld hiervan is de uitgifte van het 'Amsterdammertje'. Deze munt werd op 1 mei 1975 door de toenmalige rijksmuntmeester geslagen in een paviljoen in het Amstelpark dat in het kader van 'Amsterdam 700' door de Gemeentegiro was gewijd aan de betekenis en de functie van geld door de eeuwen heen. Die uitgekende reclame bezorgde de Gemeentegiro een hoge 'aaibaarheidsfactor'. Het aantal van 100.000 rekeninghouders omstreeks 1960 steeg mede dankzij de groeiende welvaart explosief naar 300.000 in 1977. Dat kwam ook door de goede service. Bij de Postgiro moest men een week op een afrekening wachten, bij de Gemeentegiro twee dagen.

Zwanenzang

De Gemeentegiro deed haar best om onafhankelijk te blijven, maar vanaf ongeveer 1970 waren er politieke discussies over een mogelijke fusie met de Postcheque- en Girodienst. Directeur Stofkoper zag dat natuurlijk ook. Om de belangen van de Gemeentegiro goed te kunnen behartigen, had hij wel een goede bruidsschat nodig. Die vond hij met de elektronische betaaltoepassingen. Na een studiereis naar de Verenigde Staten introduceerde de Gemeentegiro als eerste Nederlandse instelling op 16 september 1976 heuse geldautomaten, samen met magneetstrippen met pincode. De eerste automaten hingen in de bijkantoren Eerste van Swindenstraat

Wie een rekening aanvraag, kreeg een 'giroboekje' met 20 tot 30 girobiljetten

en Surinameplein en in het hoofdkantoor aan het Singel (nu hoofdkantoor). "In de toekomst zullen alle 23 bijkantoren voorzien worden van deze automaten. De saldohouder krijgt een geldkaart en een bijbehorend geheim codenummer van vier cijfers. Om gebruik te maken van de op de computer van de gemeentegiro aangesloten automaat moet men op toetsen het geheime codenummer aanslaan, voordat de automatische kassier zijn werkzaamheden verricht." Pas vele jaren later volgden andere instellingen dit pad.

▲ Op 10 december 1969 begroetten wethouder Wim Polak (links) en directeur Jan Stofkoper (midden) mevrouw M. Thijssen-Brands als 250.000ste rekeninghouder.

Groot was de teleurstelling van de medewerkers dat de speech van wethouder Wim Sinnighe bij de onthulling van de allereerste geldautomaat vooral ging over de aanstaande fusie met de PCGD, onderdeel van het staatsbedrijf PTT. Die bleek inderdaad onvermijdelijk en gebeurde in 1979. De Gemeentegiro was in de jaren zestig echt populair geworden dankzij innovaties die de gebruiksvriendelijkheid sterk hadden vergroot, maar kon niet langer tegen de economische stroom in roeien: was in de jaren dertig nog nauwelijks sprake van een landelijke economie, in de jaren zeventig was dat totaal anders. Het plaatselijke karakter was een te grote beperking. Stofkoper wist op de valreep nog wel het nodige te bereiken. Er werd met het rijk een goudgerande financiële afspraak gemaakt om de gemeente te compenseren, er kwam een gedegen sociaal plan en voor rekeninghouders bleef nog ruime tijd een unieke verworvenheid intact: de mogelijkheid om met een girobiljet (dus niet met een kascheque) aan de balie contant geld op te nemen van de eigen rekening. De rest is bekend. De PCGD ging in 1986 op in de particuliere Postbank, die in 1989 onderdeel werd van de ING Groep en in 2009 ook ING ging heten ●

SIMON LELIEVELDT IS BETALINGSVERKEERDESKUNDIGE EN OPRICHTER VAN FINANCIËEL ERFGOED, EEN NON-PROFIT INITIATIEF DAT DE VERHALEN UIT DE FINANCIËLE GESCHIEDENIS VOOR EEN BREED PUBLIEK TOEGANKELIJK MAAKT.

SINDS VORIG JAAR IS ER EEN WEBSITE IN DE LUCHT WAAROP U UW HERINNERINGEN KUNT DELEN: WWW.GEMEENTEGIRO.AMSTERDAM.